

MÂVERÂÜ'N-NEHİR MUTASAVVIFLARINDAN SÛFÎ ALLAHYÂR'DA NAKŞİBENDÎ VE MÜCEDDİDÎ MERKEZLİ İRFÂN*

Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM**

Öz

Orta Asya'da yetişmiş önemli mutasavvıflardan olan Sûfî Allahyâr'ın h. 1043 (m. 1633) yılında doğduğu ve h. 1133, (m. 1720) senesinde de vefat ettiği belirtilmiştir.

Nakşibendi yoluna bağlı olan Sûfî Allahyâr'ın müşidi Şeyh Nevruz, Muhammed Masum-ı Fârûkî el-Serhendî vasıtasıyla "müceddid-i elf-i sâni" olarak bilinen İmam Ahmed-i Rabbânî'ye bağlıdır. İmam Rabbânî'den sonra ona bağlı olan mutasavvıflar Nakşibendîliğin yanında ayrıca Müceddidi olarak da anılmaya başlamışlardır. Bunun sebebinin, ikinci bin yılın müceddidi olarak kabul edilen İmam Rabbânî'nin dinî ve tasavvufî konularda sünnete uygun olarak çizdiği istikamet ve manevî rehberlik olduğu söylenebilir. Müceddidi yolunun büyükleri tarafından yetiştirilen Sûfî Allahyâr, özellikle Özbek, Türkmen ve diğer Türk toplulukları arasında çok etkili olmuş bir mutasavvıf şairdir. Onun eserlerinde özellikle İmam Rabbânî ve diğer Nakşibendî büyüklerinin etkisi görülür.

Hem Nakşibendî hem Müceddidi yolunda önemle üzerinde durulan birçok tasavvufî esaslar, Sûfî Allahyâr'ın eserlerinde de önemle işlenmektedir. Onu daha iyi tanımak için bu esasların ayrıntılı bir şekilde ortaya konması önemlidir. Orta Asya'da çok etkili olmuş bir şahsiyet olan Sûfî Allahyâr'ın Türkiye'de de daha çok tanınması ve bilinmesi önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Mâverâü'n-nehir, Nakşibendîlik, Müceddidîlik, Tasavvuf, Türkistan.

* Makale, I. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde kısmî şekilde sözlü olarak sunulmuştur.

** İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi abidmahdum@yahoo.com

**One Of The Mâwarâ-Un-Nahr (Transoxiana) Mutasawwif
Sûfî Allahyâr's Nakshibendî And Mujaddidî Centric Wisdom**

Abstract

Central Asia's one of the important mutasawwif, Sûfî Allahyâr borned in M.C. 1043 (A.D. 1633) and passed away M.C. 1133, (A.D. 1720).

Sûfî Allahyâr is coming from Tasawwuf's Naqshibandiyya branch, through his murshîd Shaikh Nervuz's murshîd Hadrat Muhammad Ma'thûm-i Fârûqî and with this way connects to Hadrat Imâm-i Rabbânî Mujaddid-i Elf-i thâni. After Imâm-i Rabbânî, Naqshibandîs also called as Mujaddidî. Superiors of Mujaddidiyya, helped Sûfî Allahyâr. He is so influential mutasawwif poet, particularly on Uzbek, Turkmen and other Turkic groups. In his books we can find affects of especially Hadrat Imâm-i Rabbânî and other Naqshibandî superiors.

Many of tasawwufi fundamentals in Naqshibandiyya and Mujaddidiyya emphasized by Sûfî Allahyâr. These fundamentals must be considered to understand him. One of the affective person on Central Asia Sûfî Allahyâr should introduce and known in Turkey.

Keywords: Mâverâ-un-nahr, Naqshibandiyya, Mujaddidiyya, Tasawwuf, Turkestan.

Eski ismiyle Mâverâünnehir topraklarında, yani Türkistan'da on yedinci asırda yetişen âlim ve mutasavvîf şair Sûfî Allahyâr'ın doğum tarihi ile ilgili farklı bilgilerle karşılaşırız. Mesela *Özbek Edebiyatı Tarihi*'nde şairin doğum tarihi 1616 olarak gösterilirken,¹ İran'da neşredilen *Sebâtül-âcizin* kitabının girişinde² S. Allahyâr'ın h. 1043 [m. 1633], *Ma'naviyat Yulduzları*'nda³ ise 1644, yılında doğduğu bildirilmiştir. Son iki tarih, gerçeğe daha uygun görünmektedir.

Çağatay edebiyatının önemli simalarından olan şair, Kettekorgan'a bağlı Minglan Köyü'nde (Semerkant'ta) dünyaya gelir.⁴ Şair, ilk tahsilini Şeyhler Köyü'ndeki Cami Mektebi'nde yapmış;⁵ sonra babası onu 12 yaşında iken daha iyi bir tahsil görmesi için Buhara'ya, medreseye göndermiştir. Burada zâhîrî ilimleri tahsil eden Sûfî Allahyâr, 25 yaşında iken Gümruk İdaresi Reisi (Baç Mahkemesi Töresi) olarak tayin edilmiştir.⁶

İyi bir tahsil gören S. Allahyâr'ın Bac Mahkemesi'nde törelik yaparken insanlara karşı katı bir tutum izlediği, konumu ve maddiyatın câzibesini, onu güzel ahlaktan uzaklaştırdığı bildirilmektedir.⁷ Bu sırada, Hindistan'da yetişen büyük âlimlerden Muhammed Masûm-ı Fârûkî e's-Serhendî'nin halifesi olan Habîbullâh-ı Buhârî'ye bağlanarak tasavvuf yoluna girer.⁸ Tâceddin Yalçıguloğlu bunu şöyle anlatıyor. Özetleyerek aktarıyoruz:

¹ *Uzbek Adabiyatı Tarihi*, Uzbekiston SSR Fanlar Akademiyası, Cilt: III, Toşkent, 1978, s. 191.

² Sûfî Allahyâr (1408 = [m. 1988]), "Sebatül-Acizin", *El-Mektebetül-İslâmiyye*, Tahran, s. 2.

³ F. Hasanov, *Ma'naviyat Yulduzları*, Davlat İlmiy Nashriyoti, Toshkent, 2011, s. 306.

⁴ Hasanov, a.g.e., s. 306.

⁵ V.A. Abdullayev, *Özbek Adebîyatı Tarihi*, Cilt: II, Taşkent, 1980, s. 115.

⁶ Zahit Raşid, "S. Allahyâr Hakida Nimalar Bilamiz", *Şark Yulduzu*, Sayı: 12, 1990, s. 115.

⁷ Raşid, "a.g.m.", s. 154.

⁸ Allahyâr, "a.g.m.", s. 9.

"Bir gün Restan Bâzârân'da Şeyh Habîbullah'ın bir müridi ve halifesi bezirgânlardan (tüccardan) bir şey satın aldı. Fakat Bac Mahkemesi'ne bildirmedir. Giderken, Allahyâr Töre ile karşılaştı. "Bunu niçin damgalatmadın" diyerek başına kamçıyla sertçe vurdu. Başı yarılan mürit, başından kanlar akarken bu haliyle şeyh Habîbullah'a gidip şikâyetle bulundu. Habîbullah Buhârî elini açıp şöyle dua etti: "Ya Rab; bu töreyi de bunlar gibi garip gönüllü (alçak gönüllü) eyle. Dünya ve âhiret muradını ver." Bu dua bereketiyle Allahyâr'da Habîbullah Buhârî'ye talebe olmak isteği hasıl olur. Bazı çetin imtihanlar geçirdikten sonra kabul edilir ve onun yanında 23 yıl tasavvuf terbiyesi alarak kemale gelir."⁹

Umdetü'l-makâmât kitabında Muhammed Masûm-i Fârûkî'nin halifeleri arasında Süfî Allahyâr'ın hocası olan Habîbullah-ı Buhârî-i Hisârî ismi de zikredilmektedir.¹⁰ Hisâr (Hisor), bugün Tacikistan sınırları içinde kalmıştır. Duşenbe ile Dehnev (Denau) arasında Duşenbe'ye yakın bir bölgede yer almaktadır. Süfî Allahyâr, Farsça yazdığı *Meslekü'l-muttakîn* adlı kitabında tasavvufun Nakşibendî koluna bağlanışını ve hocası Habîbullah-ı Buhârî'yi şöyle anlatıyor:

Öncesinde Allah'ın sevgilisine ümmet olduğu için, hulefâ-ı râşidini ve eshab-ı kirâma buğz, düşmanlık beslemediği için, bid'at ehlinin uzak kıldığı ve Ehl-i Sünnet itikadı nasip olduğu için şükrettikten sonra şöyle devam ediyor:

Luṭf-i ḥud-râ be-re's şâmil kerd
Pey-rev-i kâmil u mukemmil kerd
Dâd mâ-râ tarîk-i marziyye
Ya'nî meslûk-i Nakşibendiyye¹¹

"Cenâb-ı Hak, bizi lütfuna mazhar ederek kâmil ve mükemmel olan bir zâta tâbi eyledi. Bize razı olduğu yolu, yani Nakşibendiyye yolunu nasip etti."

Başka bir yerde de hocasının ismini zikrederek üstünlüklerini anlatır:

Şukr li'llah ki pîş-vâ-yi mâ
Pîr u mevlâ vu reh-numâ-yi mâ (AE 14/a, RE 12/b)
Dâyimâ pey-rev-i Resûl-i Ḥudâ'st
Hâdim-i cehl-i bid'at-est [u] hevâ'st (AE 14/a, RE 12/b)
Hest sünnet cemî'-i zâbîta-eş
Bâ'îş-i kurb-i ü'st râbîta-eş (AE 14/a, RE 12/b)

⁹ Taceddin Yalçiguloğlu, *Risale-i Azize*, Kazan Üniversitesi Matbaası, Kazan, 1910, s. 6-7.

¹⁰ Muhammed Fadlullah-ı Serhendî, *Umdetü'l-Makâmât*, İstanbul, 2014, s. 334.

¹¹ Süfî Allahyâr, *Meslekü'l-Muttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atf Efendi Koleksiyonu, No: 02265, Vr. 3/b, Reşid Efendi Koleksiyonu, No: 00459, Vr. 3/a. Bundan sonraki kısımlarda bu iki yazma nüshası için dipnot verilmeyecek, beyitlerin sonunda parantez içinde varak numarası verilecek, Atf Efendi için "AE", Reşid Efendi için de "RE" kısaltması kullanılacaktır. Çalışmamızda her iki koleksiyondaki nüsha kullanılmış, gerektiği yerde farklı yazılan kelimelerde tercih yapılmıştır. Makaleyi gereksiz yere kabartmamak için her birinin nüsha farklarını göstermek yerine beyitlerin yanında iki nüshadaki varak numarası da zikredilmiştir.

Ez-uşûl u furû' u kâl ve hâl

Ez-cemî-i 'ulûm mâlâmâl (AE 14/a, RE 12/b)

Murşid-i erşed u bilâ-işbâh

Eşlahu's-şâlihîn Hâbibullah (AE 14/a, RE 12/b)

În kadar bes ki muhyî-i sünen-est

Der-şerî'at çerâğ-i encûmen-est (AE 14/b, RE 12/b)

"Allah'a şükürler olsun ki bizim önderimiz, pirimiz ve rehberimiz, daima Allah resulünün izinden gitmektedir; ona uymaktadır. Cehalet, bid'at ve nefsanî arzuların yıkıcısıdır. Sünnete tam bağlıdır ve râbita, onun Allah'a yakınlığının vesilesidir. Gerek usûl ve fûrû' gerekse zâhîrî ve bâtnî ilimlerle dopdodur. Olgun bir mürşid ve şüphesiz sâlihlerin sâlihidir. Şu kâdarını söyleyeyim ki o, sünnetleri ihya eden, canlandırandır. Şer'î meselelerde toplulukların aydınlatıcısıdır, ışığıdır."

Meslekü'l-müttakîn, Sebâtü'l-âcizîn, Murâdu'l-ârifîn ve Mahzenü'l-muti'in gibi eserler yazan şair, hem tasavvuf hem de diğer dinî bilgileri ihtiva eden kitaplar yazarak özellikle Türkistan Türklerine büyük hizmet etmiştir. Zarurî din bilgilerinin anlatıldığı fikhî bir eser olan *Meslekü'l-müttakîn*, halk arasında çok okunan güvenilir bir ilmiyal kitabı durumundadır. Nasihat-nâme hüviyetinde olan *Sebâtü'l-âcizîn* ise ilk mektep döneminde Kurân-ı Kerîm hatminden hemen sonra okutulagelmıştır. *Sebâtü'l-âcizîn*, aynı zamanda sohbet meclislerinde de okunan önemli bir eserdir. Bu kitaplar Özbekler, Türkmenler ve diğer bazı Türk toplulukları arasında çok önem verilerek okunmuştur.

Sûfi Allahyâr'ın yazdığı eserlerde tâbi olduğu tasavvufî yolun etkileri görülmektedir. Zamanında Türkistan'a yayılmış olan Yesevîlik gibi Nakşibendîlik de Hazret-i Ebubekir vasıtasıyla peygamberimize ulaşır. Aynı tarikat, İmam Rabbânî'ye gelince Nakşibendî yanında Müceddidî diye başka bir tanımlanmaya da mazhar olmuştur. Bu da "*müceddid-i elf-i sâni*", yani "*ikinci bin yılın yenileyicisi*" olarak kabul edilen İmâm Rabbânî hazretlerinin güçlü ilmi ve yüksek irfanıyla ulaştığı mertebeden ileri gelmektedir. Hâce Hâcî Muhammed Fadlullah, *Umdetu'l-makâmât* kitabında Suyûtî'de geçen bir hadis-i şerifin İmâm Rabbânî hazretlerini işaret ettiğini ifade etmektedir. Hadis-i Şerif şöyledir: "*Ümmetimden, Sıla isminde biri gelecektir. Onun şefaati ile cennete çok kimseler girecektir.*"¹² "*Sıla*" denmesinin sebebi de İmâm Rabbânî'nin İslâm ahkâmı ile tasavvufu birleştirmesi şeklinde açıklanmaktadır. İmâm Rabbânî, *Mektûbât*'ta Muhyiddin-i Arabî, Bâyezîd-i Bistâmî ve Hallâc-ı Mansûr gibi mu-tasavvıfların anlaşılması zor sözlerini ve hâllerini zâhîrî İslâm bilgilerine göre de çok güzel izah etmiş, daha pek çok yüksek irfânî bilgilerle âlimlere ve âriflere rehberlik etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin de mürşidi olan Yusuf-ı Hemedânî'den itibaren, Nakşibendî silsilesini oluşturan halkalar, hep Türkistan coğrafyasında yetişmişlerdir. İmâm Rabbânî hazretlerine kadar devam eden Nakşibendî silsilesi genel

¹² Hâce Hâcî Muhammed Fadlullah, *Umdetu'l-makâmât*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 167.

olarak tek isim üzerinden devam edegelmiştir. Bu yolda Ahmed Yesevî gibi, Maḥdûm-i A'zam gibi hilafet sahibi zatlar çıkmışsa da bunların silsilesinin günümüze ulaşmadığını görüyoruz. İmâm Rabbânî hazretlerinden sonra ise bu yolun daha güçlendiğini ve yayıldığını görüyoruz. Maverû'n-nehir'den Hindistan'a giden Muhammed Bakî-billah'ın talebesi olan İmâm Rabbânî hazretlerinin çok halife yetiştirdiği biliniyorsa da silsilenin devamının iki kol halinde olduğunu müşahade ediyoruz. Bu iki koldan biri Muhammed Masûm-ı Fârûkî, diğeri ise Muhammed Sa'îd-i Fârûkî vasıtasıyla devam etmiştir. Türkistan'da yayılan Nakşibendî silsilesinin de yine bu iki büyük mutasavvıftan geldiği görülmektedir.

Makalenin sonunda (Ek 1)'de bir fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraf, Semerkand'da bulunan Ubeydullah Ahrâr hazretlerinin türbesi çevresinde bulunan kadim medresenin odalarından birinde sergilenen resimlerden çekilmiştir. Burada Muhammed Sa'îd-i Fârûkî'den gelen silsileyi ihtiva eden bir hilafet icazetnamesi görülmektedir. Son tarafı eksik (yırılmış) olan bu icazet yazısındaki silsilenin İmâm Rabbânî hazretlerinden itibaren olan kısmı şöyledir:

"Ondan İmâm Rabbânî kuddise sirruhu, ondan Hâce Muhammed Sa'îd kuddise sirruhu, ondan Meyan Abdülahad, ondan Mevlânâ Âbid, ondan Hâce Mûsâ Han, ondan Halife Muhammed Sıddîk kaddesallahu esrârehum ve o marifet deryasından da fakirlerin hizmetçisi şu fakire (bana) ve fakir (ben) dahi, Hak Sübhânehu inâyeti ile..."

Görüldüğü gibi Semerkant'ta bulunan ve o civardaki bir zâta ait olduğu kuvvetle muhtemel olan bu icazet yazısında Nakşibendiyye silsilesinin Türkistan'da nasıl devam ettiğinin bir örneğini görmekteyiz. Fotoğraf için (Ek 1)'e bakınız.

Şairin mensup olduğu silsile ise Muhammed Masûm-ı Fârûkî vasıtasıyla gelmektedir. Süfî Allahyâr'ın hocası olan Habîbullah-ı Buhârî de İmâm Rabbânî hazretlerinin oğlu olan Muhammed Masûm-ı Fârûkî'nin talebesidir. İşte bu yüzden Süfî Allahyâr'ın eserlerinde Müceddidî Mektebi'nin ölçüleri açık olarak görülmektedir.

Şunu da söyleyelim ki Nakşibendî yolu zaten aynı istikamet üzere olan manevî bir yoldur. Şâh Raûf Ahmed-i Müceddidî, hocası Abdullah-ı Dehlevî'den nakille şöyle demektedir: *"Hâce Behâeddin-i Nakşibend 'Allah ondan râzı olsun' yolun esasını iki şey üzerine bina etmiştir. Birincisi muhabbet, ikincisi de şeriata uymak ve gücü yeterse azimetle amel etmek. Olmazsa ruhsatla amele de izin vermişlerdir."*¹³ İmâm Rabbânî hazretlerinin, yüksek yaratılışı, ilmi ve irfânı ile bu yolu daha da yükselere taşıdığından bahsedilebilir. Süfî Allahyâr'da Müceddidî umdelerini aramak, bu çalışmamızın sınırını aşacağı için, en önemli birkaç örnekle konuya ışık tutmaya çalışacağız.

Nakşibendiyye ve Müceddiyye yolunun büyükleri en başta doğru itikat sahibi olmak gerektiği konusu üzerinde önemle durmuşlardır. İmâm Rabbânî hazretleri, bir mektubunda bu hususta özetle şöyle demektedir:

¹³ Şâh Raûf Ahmed-i Müceddidî, *Dûrû'l-maârif*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2010, s. 28.

"Önce fırka-i nâciye, yani cehennemden kurtulacağı bildirilen Ehl-i Sünnet âlimlerinin anlattıklarına uygun olarak itikadı düzeltmek lazımdır. İkinci olarak da farzları, sünnetleri, vâcipleri, müstehtabları, helalleri, mekruhları ve şüphelileri öğrenmek ve bu fikhî bilgilere göre hareket etmek lazımdır. İtikat ve amele dair bu iki kanata kavuşulunca eğer Allahü Teâlâ izin verir ve yardım ederse hakikat âlemine uçulabilir. Bu ikisi olmadan hakikat âlemine uçmak ve ulaşmak muhâldir."¹⁴

Diğer yerlerde de buna yakın ifadelerle karşılaşabilmemiz bu konuya verilen önemi göstermektedir. Mesela diğer bir mektupta benzer ifadeler görmekteyiz. Yalnız burada, peygamberimize uymak gerektiği de kaydedilmiştir.¹⁵ Süfî Allahyâr'ın bu hususta aynı hassasiyeti taşıdığını şu beyitler göstermektedir:

Ü be-în bende pend dād neḥust (AE 14/b, RE 13/b)

Evvelen sâz i'tikād durust

Hem be-cezb u sulûk-i hîş me-nâz

'Amel u 'ilm-râ muvâfık sâz (AE 14/b, RE 13/b)

O, yani Habîbullah Buhârî, bu kula (S. Allahyâr'a) ilk olarak şöyle nasihat etti: "En başta itikadını düzelt, doğru itikada sahip ol. Sülûk ve cezbene de gūvenme. İlmle amelinin birbirine uygun hâle getir; yani ilminle amel et."

Sebatü'l-âcizîn'de de önce doğru itikad, sonra ilim öğrenmenin lüzumu üzerinde durulur:

Diyâriet bilḥudur 'ilm-i 'akā'id

Tamursız şâḥa su birmek ne fâ'id (s. 115, b. 885)¹⁶

Bu muḥkem tûb şeceriniḡ şâḥı a'mâl

Libâsı boldı taḡvâ mīvesi ḥâl (s. 115, b. 886)

'Aceb aṣlî ki fer'î fi's-semâdur

Çıkarur hâdî, 'ilm-i reh-nümâdur (s. 115, b. 887)

Bidûn-i 'ilm eger ḳoysaḡ aḡḡa pây

Tayıp kitsenḡ seninḡ aḡvâlnḡa vây (s. 115, b. 888)

Elinḡge dâmen-i hâdî-i 'ilm al

Çıḳıp şâyed yigeysen mīve-i ḥâl (s. 115, b. 889)

Yâḳın bilmek Cemâ'at i'tikâdın

Keyin salmaḡ muḡâlîf ictihâdın (s. 19, b. 67)

'Akīde bilmegen şeyṭâna ildür

Eger minḡ yıl 'amel dip ḳılsa yildür (s. 19, b. 68)

¹⁴ İmâm Ahmed Rabbânî, (1373 / 1972), *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Matba-ı İyü Keshnal, Karaci, 94. Mektup, Ofset Baskı, Cilt: 1, İstanbul, 1977, s. 190.

¹⁵ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, 75. Mektup, Cilt: 1, s. 167.

¹⁶ Sebatü'l-âcizîn'den verilen örnekler şu eserden alınmıştır: Abid Nazar Mahdum, *Süfî Allahyâr ve Sebatü'l-âcizîn*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1993. Beyit için "b.", sayfa için "s." kullanılmıştır. Bundan sonra beyit ve sayfa numaraları her beytin yanında gösterilecektir.

"Akâid, yani itikatla ilgili ilim, diyânetin köküdür. Kökü olmayan dalı sulamak neye yarar? Bu sağlam ağacın dalları amel, giysisi takvâ, meyvesi ise hâldir, manevî yüksekliklerdir. Öyle bir gövde ki dalları göğe yükselmiştir. Ona çıkaracak, yol gösterici ise ilimdir. İlim olmadan ona ayak basacak olursan, ayağın kayar giderse vay hâline. İlim rehberinin eteğine yapış. O zaman belki ona çıkıp hâl meyvesini yiyebilirsin."

"(Kulluğun gereklerinden biri), Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat itikadını bilmek ve inanmaktır. İtikat ilmini bilmeyen kişi, şeytana tabidir. Bin sene amel ediyorum diye uğraşsa da eline geçen havadan başka bir şey değildir."

Yine aynı eserde ilmiyle amel etmenin lüzumunu şöyle anlatır:

'Amel kılmak için kirseng bu yolge
Kerekdür şem'-i 'ilm elbette kolge (s. 114, b. 878)

"Amel etmek niyetiyle bu yola girdiğin zaman, elbette ki elinde ilim mumu olması gerekir."

Aynı eserin bir başka yerinde ise, iyi bir kulun özellikleri olarak ilmin yanında, hayâ, yumuşak huylu olma, Allah rızasını maksut edinme, cömertlik ve riyadan uzak olmak da övülmektedir:

Rızâ-i Hâk anıñ maşûdı bolsa
Hayâ u 'ilm ü hîlm ü cûdı bolsa (s. 117, b. 905)
Anıñ ihlâsı kulluk bolsa vû bes
Riyâdın bolmasa köñlîde bir has (s. 117, b. 906)

"Hakk'ın rızası onun maksudu olursa, hayâsı, ilmi ve cömertliği de olursa, onun isteği ve ihlâsı kulluk etmek olursa ve gönlünde saman çöpü kadar riya olmazsa (o zaman iyi kul olur)."

Mektûbât kitabının başka bir yerinde, İslâmiyet'in, dünya ve ahiret saadetinin kefilisi olduğu ve İslâmiyet'in üç bölümü olduğu, bunların ilm, amel ve ihlas olduğu, bunlar olmadan Allah rızası hâsıl olmayacağı belirtilmekte, tarikat ve hakikatin, ihlasın tamamlanmasında şeraitin hizmetçisi olduğu ifade edilmektedir. Tasavvuf yolculuğunda, sūfiyyeye hâsıl olan ahvâl (manevî hâller), mevâcîd ve marifet bilgilerinin maksat olmadığı, bütün bunlardan vazgeçerek rıza makamına ulaşmak gerektiği bildirilmiştir.¹⁷ Şimdi de Sūfî Allahyâr'ın beyitlerine bakalım:

Velî ân-est bi-şek u işbâh
Bâşed ân şahs ârif-i bi'llah (RE 11/a, AE 12/b)
Dâimâ bâşed ü mu'fi'-i umûr
Ez-ma'âşî-yi gayr-i mar'î dūr (RE 11/a, AE 12/b)
Hem kuned ictinâb ez-şubehât
Ez-furû-reft-i lezzet-i şehvât (RE 11/a, AE 12/b)
Ya'nî ân merd-i dîn zi-aşl ve fer'
Ne-reved nokta'î birün ez-şer' (RE 11/a, AE 12/b)

¹⁷ İmâm Ahmed Rabbânî, Mektûbât, 36. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 101.

"Şeksiz ve şüphesiz velî, Allahû Teâlâ'yı bilen ârif zâttır. Daima işlerinde Allah'ın emirlerine boyun eğmiştir ve onun razı olmadığı günah işlerden uzak durur. Şüpheli şeylerden ve şehvet lezzetlerine dalmaktan kaçınır. Yani o din adamı, usulden ve fûrû'dan olan emir ve yasaklara riayet etmek hususunda İslâmiyet'ten bir nokta kadar ayrılmaz."

Halk arasında çok keramet gösteren evliyaya daha çok itibar edilmesine mukabil, İmâm Rabbânî hazretleri, keramet göstermenin üstünlük ölçüsü olmadığı üzerinde durmuştur. Bir mektubunda bu hususta şöyle demektedir: "Çok keramet zuhur etmesi, evliyanın üstünlüğünü göstermez. Üstünlükleri, Allahû Teâlâ'ya yakınlıklarına bağlıdır."¹⁸ Sûfî Allahyâr da keramet konusunda şöyle der:

İrür ber-hağ kerâmet evliyâdın
İnâyetdür velilerğa Hudâ'dın (s. 41, b. 245)
Şerî'atsız kişi uça havâğa
Köngül birme anıñ dik hud-nümâğa (s. 42, b. 257)
Şerî'at hükmin itmey istikâmet
Te'accub işleri bolmas keramet (s. 42, b. 263)
Şerî'atnı kişi kim tutsa hûb päs
Kerâmet mundın ötmes eyyühe'n-näs (s. 42, b. 264)

"Evliyânın kerâmet göstermesi haktır, doğrudur. Bu, yani keramet, evliya-ya Allahû Teâlâ'nın bir lutfudur. (Ama), İslâmiyet'e uymayan kişi havaya uça bile, öyle gösteriş düşkününe gönül verme. İslâmî hükümleri kendine istikamet etmeyen, ona uymayan birinin şaşılacak işleri keramet olmaz. Bir kimse İslâmiyet'e sıkı sıkıya uyarsa, bundan daha iyi keramet mi olur?"

Evliyanın kerameti, diğer insanlar tarafından da görülebilmektedir. Bir de tasavvuf ehlinin manevî yolculukları sırasında kendi içlerinde yaşadıkları tatlı hâller, vecdler ve keşifler gibi bazı hâller vardır. Bu keşiflerde yanılma da olabileceğinden bahsedilmektedir. Bu konularda da Nakşibendiyye ve Müceddiyye büyüklerinin düsturları kesindir. *Mektubat*'ta şöyle geçmektedir:

"Evliyânın keşfinde yanılması, müctehidlerin ictihatta yanılmalan gibidir. Bu sebeple evliyaya dil uzatılmaz. Müctehitlerin sözü, mezhebinde olanlar için hüccettir, senettir. Evliyanın yanlış keşif ve ilhamlarına ise uyulmayacağı (uyulmaması gerektiği) bildirilir. Hata ihtimali olsa da müctehidin sözlerine uymak caiz, hatta vaciptir."¹⁹

Diğer bir mektupta ise, "Evliyânın keşflerine şeytanın karışabileceği, peygamberlere bile şeytan karışabilir ise de bunun onlara haber verildiği, evliyâyâ ise haber verilmediği, veliler, peygambere tabi olduğu için, peygamberlerin bildirdiklerine uymayan keşiflerini reddettikleri ve bâtıl bildikleri anlatılmıştır."²⁰

¹⁸ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 107. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 213.

¹⁹ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 31. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 89.

²⁰ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 107. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 214-215.

Sûfî Allahyâr da keşiflere güvenmeyip onların İslâmî hükümlere uyup uymadığına bakmak gerektiğini belirtir:

Hem be-keşf-i kes i'tibârî nîst
Ehl-i haq-râ be-keşf kârî nîst (AE 14/b, RE 13/a)
Belki der-keşf bîm bisyâr-est
Çunki der-puşť điv-i ğaddâr-est (AE 14/b, RE 13/a)
Keşf eger ber-tu rû dihed ey merd
Keşf-râ vezn-i şer' bâyed kerd (AE 14/b, RE 13/a)
Hâh bâşed zi-aşl hâhî fer'
Ne-buved keşf eger muvafîq-i şer' (AE 14/b, RE 13/a)
Red kun ân keşf-i hîş-râ zinhar
Gerçi vâkı' şevd hemîn şad bâr (AE 14/b, RE 13/a)
Ân-çunân keşf keşf-i şeytânî'st
'Amel-i ũ zi-rŭy-i nâdânî'st (AE 14/b, RE 13/a)
Gerçi ender-makâm-i ğavş resî
Nist îmin zi-mekr-i điv kesî (AE 14/b, RE 13/a)
Belki ez-ân la'in-i ân dergâh
Enbiyâ cumle custe-end penâh (AE 14/b, RE 13/a)

"Kimsenin keşfine de itibar etmek olmaz. Doğru yolda gidenlerin keşifle işi olmaz. Hatta keşiflerde korku çoktur. Çünkü gaddar şeytan, geride beklemektedir. Ey kişi, eğer sana bir keşif nasip olursa, bu keşfi şeriat ölçüsüne tabi tutmak lazımdır. İster usulden, ister fûrûattan olsun, şerî bir hükme uygun olmayan keşfini kesinlikle reddet. İsterse bu keşif, yüz kere tekrarlansın. Öyle keşif, şeytânîdir. Onunla amel etmek bilgisizlikten ileri gelir. İster Gavs makamına ulaş, bil ki şeytanın hilesinden kimse emin değildir. Hatta ilâhî dergâhtan kovulmuş o şeytandan peygamberler bile Allah'a sığınmışlardır."

Sûfî Allahyâr, fâsik insanlarda, Müslüman olmayan kimselerde bile bazı olağanüstü hâllerin görülebileceğini, bunun hiç önemli olmadığını eserlerinde dile getirmektedir. *Mektûbât*'ta da böyle kişilerde görülen bu hâllerin, onların nefislerine muhalefet ederek bazı sıkıntılar çekmelerinden kaynaklandığı ifade edilir. Gerçek tasavvuf yolcuları ise böyle hâlleri istemeyip İslamiyet'e uymaya bakacaktır. *Mektûbât*'tan bu hususta şu sözleri nakledelim: "Bu yolda, riyâzet çekmek, ahkâm-ı İslâmiyeye uyarak ve sünnet-i seniyyeye yapışarak nefse karşı gelmekle olur. Bir kimse İslamiyet'e ne kadar uyarsa nefsi arzuları o kadar azalır. Sünnet-i seniyyeye uymadan çekilen riyazetlerin ve yapılan mücahedelerin hiç kıymeti yoktur."²¹

Sûfî Allahyâr da İslam ahkâmına uymanın lüzumunu çok kesin ifade eder. Bu tasavvufun önemli esaslarından biri olan "riyâzet" de olsa böyledir. Bura-

²¹ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 221. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 365-366.

da da *Mektûbât*'ta belirtilen İslamiyete uyarak nefse karşı gelmek hususuna önem verildiği anlaşılmaktadır. Sebâtü'l-âcizin'deki şu beyte bakalım:

Şerî'at hûkmidin taşkı riyâzet
İmes tâ'at, kabâhatdur, kabâhat (s. 114, b. 877)

"Şer'i hükümlerin dışında kalan, ona uygun olmayan bir riyazet şekli, kuluk ve ibadet değil ancak kabahattır."

Riyâzet birle bolsa ırte vü kiç
Uşal kim şıdkı yokdur, kılğanı hiç (s. 28, b. 150)

"İsterse gece gündüz riyazet yapıp nefsinin isteklerine karşı gelsin, eğer gö-nülünden iyi niyetle, Allah rızası için yapmıyorsa, onun yaptığı iş bir hiçtir."

Nakşibendî ve müceddidî müntesiplerinin üzerinde durdukları diğer bir husus da rüyalar konusudur. Görülen sâdık ve Rahmânî rüyalar önemli ise de bunlara şeytan hileleri ve hayallerin karışması ihtimali olduğu için bunlarla amel edilemeyeceği ifade edilmektedir. *Mektûbât*'da bu konuyla ilgili olarak şu cümleleri aktaralım:

"Sâdık olan bir mürid, rehberi varken, binlerce rû'yâyâ yarım arpa kadar değer vermez. Akı, uyanık olan bir tâlib, pîr ni'metine kavuşmuş iken, rû'yaları tabir edilmeyen karışık rûya ve hayâl sayar, onlara hiç iltifat etmez. Mel'ün şeytân, güçlü bir düşmandır. Sona varanlar bile, onun aldatmasından emin değildirler. Onun hilelerinden korkmakta, titremektedirler. Sondakiler böyle olunca, yolun başlangıcında ve ortasında olanlar için ne söylenir."²²

Yine *Mektûbât*-ı İmâm Rabbânî'de rüyalara bakarak amel edilemeyeceği ve rüyaların mahiyeti anlatılırken bir hadise nakledilir. Bu hadise özetle şöyledir:

"Bir gün peygamber efendimiz eshabıyla birlikte oturuyorlardı ve Kureyş ileri gelenleri ve bazı kafirlerin önderleri de orada bulunuyordu. Peygamberimiz "Ve'n-necmi" sûresini okudu. Putları anlatan âyet-i kerîmeye gelince şeytân, putları öven birkaç sözü âyetlere ekledi. Dinleyenler, şeytânın sözlerini âyet-i kerîmeden ayıramadılar. Orada bulunan kâfirler bağırma-ya başlayarak, Muhammed "aleyhissalâtü vesselâm" bizimle sulh yaptı, putlarımızı övdü dediler. Orada bulunan Müşümanlar da, okunan sözlerle şaşa kaldılar. Peygamberimiz ne olduğunu sorunca sahâbîler, durumu anlattılar. Peygamber efendimiz çok üzüldü ve düşünceye daldı. Bunun üzerine Cebrâil aleyhisselam gelerek, o sözleri şeytânın karıştırdığını, bütûn Peygamberlerin sözlerine de karıştırmış olduğunu bildirdi. Allahü Teâlâ, o sözleri âyet-i kerîme arasından çıkardı."²³

Mektûbât'ta bunlar ayrıntılı olarak anlatıldıktan sonra peygamber efendimizin huzurunda, uyanık iken sahabe-i kirâmın şeytanın hilesiyle yanıyorsa daha sonra gelenlerin bundan nasıl emin olabileceği ifade edilerek konu daha da açılarak izah edilmiştir. Sûfî Allahyâr da aynı konuyu aynı hassasiyetle şöyle anlatmaktadır:

²² İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 273. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 515.

²³ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 273. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 516-517.

Ne-şenîdî Resûl-i 'âlem-tâb
 Mî-bi-hândî namâz bâ eşhâb (AE 15a, RE 13 a)

Bûd ender-kırâ'at ân şeh-merd
 Reft şeytân kelâm ilkâ kerd (AE 15a, RE 13 a)

Bûd fehvâ-yi ân kelâm-i durûğ
 İrticâ-yi şefâ'at-i eşnâm (AE 15a, RE 13 a)

În suhan-râ şahâbe bi-şnîdend
 Ez-dehân-i Resûl fehmidend (AE 15a, RE 13 a)

Ya'nî mânend sâht bâ-âvâz
 Guft inşâ-yi hîş ân gammâz (AE 15a, RE 13 a)

Z'-ân tekellum Resûl bûdî pāk
 Ba'zî ez-sâmi'in ne-kerd idrāk (AE 15a, RE 13 a)

Hâzret-i Muşafâ be-câ istâd
 Lîk yârân-i û ber-û uftâd (AE 15a, RE 13 a)

Muşafâ ki be-râsî mî-hând
 Z'-în fe'al-i şahâbe hayrân mând (AE 15a, RE 13 a)

Âhir ez-în fe'al-i nâ-iqbâl
 Kerd z'-îşân pes ez-namâz su'al (AE 15a, RE 13 a)

Guft ân kavm ey guzîde-i mâ
 Fehm kerdîm ez-dehân-i şumâ (AE 15a, RE 13 a)

.....

V'erne mâ-râ çi had çi est miqdâr
 Ber-hilâf-i şumâ kunîm-eş kâr (AE 15a, RE 13b)

.....

Muşafâ guft ân ne Qur'ân est
 Belki ân şavt, şavt-i şeytân est (AE 15b, RE 13b)

Çun şenîdend ez-Resûl-i Hudâ
 Der-'arağ gum şudend ser tâ-pâ (AE 15b, RE 13b)

Muşafâ-râ çunân melûlî dest
 Dâd der-zindegî çunân ne-şude'st (AE 15b, RE 13b)

Peyk-i Hâk bâ tesellî-i dil-i û
 Âmed ez-lâ ilâhe illâ Hû (AE 15b, RE 13b)

Guft ey server-i du kevn Resûl
 Tu be-eşhâb-i hud me-bâş melûl (AE 15b, RE 13b)

Heme-i enbiyâ ki ber-hâk zîst
 Div ilkâ ne-kerde bâşed nîst (AE 15b, RE 13b)

.....

Ger be-eşhâb-i Muştafâ ân div
Der-ħuzûr-i Resûl sâz-ed rîv (AE 15b, RE 13b)

Nist a'lâ-yı evliyâ-râ ħad
Gerd-i ednâ-yi ân şahâbe resed (AE 15b, RE 13b)

"Şunu duymadın mı: Âlemi aydınlatan Resulullah, sahabilerle namaz kılmaktaydı. O gerçek mert olan zat, kırâat ederken (namazda süre okurken) şeytan, sözünü araya karıştırdı. (Şeytanın) bu yalan sözünün manâsı, putların şefaât edeceği ümidi idi. Sahâbiler bu söz üşittiler ve bunu Resulullah'ın söylediğini zannettiler. Yani o fitneci, sesini (Hazret-i peygamberin sözüne) benzer hâle getirerek kendi yanlış ifadesini dile getirdi. Hazret-i Resul, bu sözlerden uzak idi, bunu söylememişti; ama dinleyenlerden bazıları bunu anlayamadı. Hazret-i Mustafa, namazı bitirip kalkınca, arkadaşları ona dönüp durumu bildirdiler. Doğruya davet edici olan Peygamber efendimiz Muhammed Mustafa, sahabenin bu davranışı karşısında şaşırdı. Namazdan sonra, bu kabul edilmez davranışın sebebi onlara sordu." Onlar dediler ki: "Ey bizim seçilmiş (peygamberimiz), biz bunu sizin söylendiğini zannettik. Yoksa size muhalif iş yapmak bizim ne haddimize." Muhammed Mustafâ dedi ki: "O Kurân değildir. O ses şeytanın sesidir." Allah'ın peygamberinden bunu duyunca baştan ayağa ter içinde kaldılar. Hazret-i peygamberi öyle bir mahzunluk kapladı ki daha önce hiç böyle olmamıştı. Hakk'ın habercisi olan melek, kendisinden başka ilah olmayan Hü (Allah) tarafından, onun kalbini teselli etmek için geldi. Dedi ki: "Ey iki âlemin efendisi olan peygamber, ashabına karşı gönül koyma. Hakikat üzere yaşamış bütün peygamberlerden şeytanın ilkâ etmediği (yanlış telkin etmediği) yoktur." Peygamberimizin sahabilerine, Resulullah'ın huzurunda şeytan hile yapabilmış. Evliyânın en büyükleri, o sahabilerin tozuna bile yetişemez."

Burada *Mektûbât* ile Sûfî Allahyâr'ın anlatımı arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Ancak bunlar maksada zarar verecek seviyede değildir. Şöyle ki, *Mektûbât*'ta Kur'an-ı Kerim'in namaz dışında okunduğu belirtilirken Sûfî Allahyâr kırâatin namazda yapıldığını yazmıştır. Ayrıca *Mektûbât*'ta Kur'an-ı Kerim okunurken orada Müslüman olmayanların varlığından bahsedilirken, Sûfî Allahyâr, bu konuda bir şey söylemez. Bu farklara bakınca Sûfî Allahyâr'ın bu bilgileri doğrudan *Mektûbât*'tan almamış olabileceği de akla gelebilir. Sûfî Allahyâr'ın müşşidi Habibullah-ı Buhârî, Hindistan'da bulunmuş ve Muhammed Masum-ı Fârûkî'nin sohbetinde yetişmiş olduğu için bu bilgileri onun vasıtasıyla elde etmesi ve bu hassasiyeti göstermiş olması da beklenmelidir. Bunun yanında, gerek Sûfî Allahyâr, gerek müşşidinin *Mektûbât*'tan veya İmam Rabbânî hazretlerinin mektuplarından habersiz olduğu, okumadığı düşünülemez. Ancak şunu belirtelim ki, burada mühim olan, şairin bu hususta gösterdiği yaklaşımın Müceddidî ve Nakşibendî çizgisinde olmasıdır. Bunu da onun bütün eserlerinde çokça görmekteyiz. Rüyalar ve manevî keşifler hususunda gördüğümüz çizgi de aynı çizgidir.

Müceddidî ve Nakşibendî çizgisinde kurtuluş yolu olarak, istikamet olarak gösrerilen hâl, “*peygamberimiz ve ashâbı nasıl hareket ediyorsa öyle yapmak*” şeklindedir. İmâm Rabbânî hazretleri, Peygamber efendimiz ve hulefâ-yı râşidîne uymak gerektiğini, onların izinde yürüyenlerin tam kurtuluşla kurtulacağını, onlara muhalefet edenin, yollarından ayrılanın felakete düşeceğini bildirmektedir.²⁴ Diğer Nakşibendîye büyüklerinden de bu konuda birçok söz ve menkıbe nakletmek mümkündür. Süfî Allahyâr’ın da aynı istikamette sözleri mevcuttur. Bir kaçını görelim:

Nebî tab’iyyetidir rişte-i hub
 Vera’ kılmak kemâlât-ı tekkarrub (s. 79, b. 580)
 Eger fil dik irür menhî eger kıl
 Vera’ eşhâbı ayturlar “hâzer kıl” (s. 79, b. 581)
 Kil ey şüfî ümîd itseng şafâdın
 Karış çıkma tarîk-ı Muştafâ’dın (s. 114, b. 969)
 ‘Amel kıl ittikâ kılmay ‘amelge
 Tevekkül eylegil ‘Azze ve Cel’ge (s. 114, b. 670)
 ‘Amel kılmay şafâ bolmas kõngülde
 Ayaksız hiç kişi yürmedi yolda (s. 114, b. 671)
 Kaçan kolsız kişi bolgay şinâ-ver
 Şinâ-vermen dise hiç kılma bâver (s. 114, b. 672)
 Salıpdur Ehl-i Sünnet râh-ı ‘âme
 Bu yoldın çıkmağıl özge makâma (s. 114, b. 673)
 Dime tutdum filân buzrug (buzurg) işini
 Koyakörme nebîni kılmışını (s. 114, b. 674)
 Uşal buzrug ki sâhib-himmefidür
 Resûlullâh’ning hâş ümmetidür (s. 114, b. 675)
 Peyamber kılmışydın kılmağay taş
 Egerçendiki bolsa köz bile kaç (s. 114, b. 676)

“Sevginin bağı peygambere tabi olmak, uymaktır. Şüpheli şeylerden de kaçınmak, Allahü teâlâyâ yakın olmanın kemâlâtındandır. Yasaklanmış olan şey ister fil kadar büyük, ister kıl kadar küçük olsun vera’ sahipleri “bundan kork” derler. Ey tasavvuf yolcusu, içinin temiz olmasını ümit ediyorsan, Peygamber efendimiz Muhammed Mustafâ’nın yolundan hiç ayrılma. Ameline dayanmadan, ucb ve riyaya kapılmadan amel et. Allahü teâlâyâ tevekkül et. Amel olmadan gönül temizlenmez. Kimse ayaksız yürüyemez. Kolu olmayan biri nasıl yüzücü olabilir? Yüzücüyüm dese de inanma. Allah, seni Ehl-i Sünnet ana yoluna dahil etmiş. Bu yoldan başka bir yere çıkma, ayrılma. Filanca büyüğün yolunu tuttum deme. Peygamberimizin yaptığına uy, onu bırakma. O büyük, eğer himmet sahibi ve

²⁴ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 25. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 65.

Resûlullah'ın hâs ümmeti ise çok az da olsa peygamberimizin yaptığı'nın dışına çıkmaz."

Tasavvufta "sûkr" veya "sekr" denilen tasavvufî şuursuzluk hâli vardır. Bu hâli yaşayan bazı veliler, uygunsuz sözler de söyleyebilmektedirler. Bunların mazûr oldukları ifade edilmektedir. "Sahv" hâli ise ayıklık, şuuru yerinde olma hâlidir. *Mektûbat*'ta sahv halinin sûkr veya sekr hâlinen üstünlüğü dile getirilmiş, yüksek zâtların sekrinin cahillerinki gibi olmadığına işaret edilmiştir.²⁵ Sûfî Allahyâr da *Meslekü'l-müttakîn*'de sahv hâli için şükretmektedir:

Rahmet-i üst sahv kerd ez-sukr
Şukr-i Hak sad hezâr mertebe şukr (AE -2/b, RE 2/b)

"Sukrden sahv hâline varmamız Allahü teâlânın rahmeti eseridir. Cenâb-ı Hakk'a şükürler olsun, binlerce kere şükürler olsun."

Şair diğer bir eserinde yine şöyle yazar:

Şerâbî ber ki dil andın bolur şaḥv
Kılur bir müdde'adın özgeni maḥv (s. 81, b. 601)

"Öyle bir şaraptan ver ki gönül ondan sahva (ayıklık hâline) kavuşur. Ve o şarap, tek bir gayeden, yani Allah rızasından başka maksutları yok eder."

Nâkıs mürşidin zararlı olduğu, kâmil ve mükemmil olan bir zâtın ise bakışı ilaç, sözleri şifa olduğu bildirilmektedir.²⁶ Başka bir yerde de bu yolun büyüklerinin sohbetinde olan, onlara "celîs" olanların, onlarla beraber olanların şakilikten uzak olacağına, korunacağına işaret edilir ve bunun çok kıymetli olduğu ifade edilir.²⁷ Sûfî Allahyâr da bunların sohbetlerinde olmanın lüzumundan bahseder:

Şoḥbet-i ehl-i Hakk emr-i Hudâ'st
Her ki ez-emr ser bi-tâft cudâ'st (RE 18/b, AE 21/b)
Dür bûden zi-şoḥbet-i fussâk
Hest vâcib be-emr-i Hâlik-i fâk (RE 19/a, AE 21/b)

"Hak dostlarının sohbetinde bulunmak, Hakk'ın emridir. Emre itaat etmeyen ise ayrı düşer. Fâsıkların isyankârların sohbetinden (fâsıklarla bir arada bulunmaktan) uzak durmak da tek olan Allahü teâlânın emriyle vâciptir."

Sebâtü'l-âcizîn'de ise rehber olan din adamı hakkında şöyle denilmektedir:

Kaçan her pîr bilür kutluḡ yolunḡni
Tapıp pîr yaḥşsın tabşur ḡolunḡni (s. 76, b. 557)
Uşal pîrî ki irni iri bolḡay
Ṭarîkat bişesini şîri bolḡay (s. 76, b. 558)
Teḡallûf kılmasa hiç şer' işidin
Ṭama'lig bolmasa herḡiz kişidin (s. 77, 559)

²⁵ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 286. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 496-497.

²⁶ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 23. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 59, 62.

²⁷ İmâm Ahmed Rabbânî, *Mektûbât*, 74. Mektup, Cilt: 1, (1373/1972), s. 165-166.

Alıp kılga çerağ-ı 'ilm-i zâhir
'Ulûm-ı bâtınîde bolsa mahir (s. 77, b. 560)

Fenâ bolsa ten ü cândın tolaydın
Kutulsa mâ-sivâdın, luṭf-ı Ḥay'dın (s. 77, b. 561)

"Her pîr, tuttuğun kutlu yola vâkıf olabilir mi? Nereden olsun? İyi ve kâmil bir mürşid bularak ona el ver. Erin eri, merdin merdi olan bir mürşid olmalı. Tasavvuf ormanının aslanı olmalı. İslâmiyete hiç muhalif iş yapmasa, kimseden bir şey tamah etmese, zâhirî ilim meşalesini eline almış ise ve mane'î ilimlerde de mahir ise, canından ve vücudundan tamamen fânî olmuşsa, Hay olan Allah'ın lutfuyla mâsivâdan kurtulmuşsa (o zaman kamil bir pir olabilir)."

Şair, *Murâdu'l-ârifîn* isimli eserinde de yetersiz ve şeyh görünümlü insanlara aldanmamayı öğütlüyor:

Taleb yek ekmeli ez-ḥud fenâ-râ
Ne mâ-râ gûy her mürşid-numâ-râ
Buved mürşid kesî evra' ve ekmel
Be-kull-i 'ilm-i dîn efzâl ve ekmel
Be-ân kes ki mu'in u mu'temed nîst
Zimâm-i dil supurden ez-ḥired nîst
Be-ân ebleh ki çun dūd-est dū dest
Siyâh şud rûy-i nādânî ki sude'st²⁸

"Kendindinden fânî olmuş en kâmil bir zâtı ara. Dış görünüşü din adamı ve evliyâ gibi görünen her bir kişiyi bize (mürşid diye) anlatma. Mürşid, en kâmil ve çok vera' sahibi olan, bütün din ilimlerinde üstün ve tam kemâle ermiş zâttır. Elini tutacak, yardım edecek yeterlilikte olmayan, ziyâdesiyle doğru ve güvenilir olmayan kimseye gönül vermek akıl işi değildir. İki eli siyah kurum gibi olan o ahmak, hangi cahilin yüzünü sıvazlarsa, onun yüzü kapkara olur."

Sûfî Allahyâr'ın sözlerini Nakşibendiyye ve Müceddidiyye yolunda bulunanlar ve hatta bütün ulemânın ve tasavvîf ehlinin itibar ettiği *Mektûbât* ile mukayese yaparak, şairin mane'î dünyasına ışık tutmaya çalıştık. Şair, öteden beri Nakşibendiyye'nin temel umdelerinden olan "nazar ber-kadem", "hûş der-dem", "sefer-der-vatan", "halvet der-encûme" gibi hususlardan da bahsetmiştir.²⁹ Yine muhabbet, aşk, sohbet, fenâ gibi bu yol için çok önemli nice kavramları eserlerinde anlatmış, açıklamıştır. Daha pek çok tasavvufî konular onun eserlerinde işlenmiştir.

Büyük ârif Yusuf-ı Hemedânî'nin Merv topraklarına teşrif ederek Abdülhâlık Gucduvânî ve Ahmed Yesevî gibi büyük şahsiyetleri yetiştirmesiyle başlayan bir dinamizmle Nakşibendiyye yolunun büyük temsilcileri, bu silsilenin

²⁸ Sûfî Allahyâr, *Tecûmetü'l-Murâdu'l-ârifîn*, Kazan Üniversitesi, Sanktpetersburg, 1890, s. 23.

²⁹ Sûfî Allahyâr, *Tecûmetü'l-Murâdu'l-ârifîn*, s. 21.

en tanınmış simaları Türkistan veya Mâverâünnehir bölgesinde yetişmişler, bu yolun özünü, kokusunu ve rengini bu toprakların her köşesine güçlü bir şekilde taşımışlardır. Bu coğrafya, asırlarca onlar tarafından yoğrulmuştur. “Hâcegân” silsilesinin son halkası olan Hâce Muhammed Bâkibillah’tan itibaren, onun yetiştirip sonra kendisinin de istifade ettiği İmâm Rabbânî hazretlerinin büyük şahsiyeti etrafında bu yolun merkezi, artık Hindistan olacaktır. Türkistan coğrafyasında yetişen Nakşibendiyye temsilcileri de bundan sonra Hindistan’dan ışığını alacaklardır. Bu manevî yolun tesirlerinin uzun asırlar boyunca sindiği ve her karışına işlediği Türkistan topraklarında bu ışık, Hindistan üzerinden de gelse yine parlamış ve güçlü bir şekilde var olmaya devam etmiştir.

İşte Sûfî Allahyâr da hocası Habibullah Buhârî’nin Hindistan’dan getirdiği meşale ile gönlünü tutuşturan bir mutasavvıf olmuştur. Sûfî Allahyâr’dan sonra da bu coğrafyada etkili olmuş Nakşibendî-Müceddidî mutasavvıflarından bahsetmek mümkündür. Mesela hicrî 1236 (m. 1820/1821) yılında vefat eden Halife Niyâzkul, Nakşibendî ve Müceddidî kolunun kâmil bir mürşidi olduğu gibi, esash bir âlim olarak da hizmet etmiş büyük bir şahsiyettir. Buhara Emiri Mir Haydar’ın Halife Niyâzkul’un cenaze namazını kaldıktan sonra “Buhara’nın iki emîri vardı. Artık bir emîr kaldı” dediği bildirilmiştir. Buhara’daki Çarminar (Çormınor) Medresesinin bânisi olan bu zâtın Buhara Emirliği’nin dinî rehberi olarak tayin edildiği bilinmektedir.³⁰ Türkmenler arsında “Hazret-i İşân Baba” olarak da bilinen ve kerametleri dilden dile anlatılan bu zâtın, Mahdumkulu Frâgî, Zinhârî gibi şairler üzerinde de etkisi olmuştur. Sûfî Allahyâr ve Halife Niyazkul gibi manevî şahsiyetler, Türkistan halkının, öteden beri bu bölgede yetişen büyük âlim ve mutasavvıflardan tevârüs ettiği doğru itikat ve istikameti bozmadan devam ettirme çabasına büyük hizmette bulunmuşlardır.

(Ek 1):

Resimde, Semerkant'ta Ubeydullah Ahrâr hazretlerinin türbesi çevresinde bulunan kadim medresenin odalarında sergilenen ve Muhammed Sa'îd-i Fârûkî'den gelen silsileyi ihtiva eden bir hilafet icazeti görülmektedir.

³⁰ Muratgeldi Söyegov, “Nakşibendî Mutasavvıflık Zincirinin XVIII. - XIX. Yüzyıldaki Saygın Üstadı Halife Niyazkulu Türkmeni”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 142, Şubat, 2004, s. 206-207.

Kaynaklar

- ABDULLAYEV, V.A.: *Özbek Adebıyatı Tarihi*, II. Cilt, Taşkent, 1980.
- HÂCE HÂCÎ MUHAMMED FADLULLAH: *Umdetu'l-makâmât*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2014.
- HASANOV, F.: *Ma'naviyat Yulduzlari*, Davlat İlmıy Nashriyoti, Toshkent, 2011.
- İMÂM AHMED RABBÂNÎ, *Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî*, Cilt: 1, Matba-ı İyçu Keshnal, Karaçi (Ofset Baskı), (1373/1972), İstanbul, 1977.
- MAHDUM, Abid Nazar: *Süfî Allahyâr ve Sebâtü'l-âcızın'ı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, 1993.
- MUHAMMED FADLULLAH-I SERHENDÎ: *Umdetu'l-makâmât*, İstanbul, 2014.
- SÖYEGOV, Muratgeldi, "Nakşibendî Mutasavvıflık Zincirinin XVIII. - XIX. Yüzyıldaki Saygın Üstadı Halife Niyazkulu Türkmenî", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 142, Şubat, 2004.
- SÜFÎ ALLAHYÂR: *Sebâtü'l-âcızın*, El-Mektebetü'l-İslâmiyye, Tahran, (1408 = [m. 1988]).
- SÜFÎ ALLAHYÂR: *Tecûmetü'l-Murâdu'l-ârifin*, Kazan Üniversitesi, Sanktpe-tersburg, 1890.
- SÜFÎ ALLAHYÂR: *Meslekü'l-müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atıf Efendi Koleksiyonu, No: 02265, 1890.
- SÜFÎ ALLAHYÂR: *Meslekü'l-müttakîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi Koleksiyonu, No: 00459.
- ŞÂH RAÛF AHMED-İ MÜCEDDİDÎ: *Düürü'l-maârif*, Hakikat Kitabevi, İstanbul, 2010.
- YALÇIGULOĞLU, Taceddin: *Risale-i Azize*, Kazan Üniversitesi Matbaası, Kazan, 1910.
- Uzbek Adabiyati Tarihi*, Cilt: III, Uzbekiston SSR Fanlar Akademiyasi, Toşkent, 1978.
- ZAHİD, Raşid: "S. Allahyâr Hakida Nimalar Bilamiz", *Şark Yulduzu*, Sayı: 12, 1990.